

До Спеціалізованої вченої ради Д 41.086.03

Національного університету

«Одеська юридична академія»

65009, м. Одеса, вул. Фонтанська дорога, 23

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора

БУЛЕЦИ Сібілли Богданівни на дисертацію

САФОНЧИК Оксани Іванівни

на тему: «Шлюбні правовідносини в Україні: теорія і практика»,

подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право

Актуальність теми дослідження

Докторська дисертація Сафончик Оксани Іванівни присвячена актуальній та недостатньо дослідженій у вітчизняній науці сімейного права питанню правового регулювання шлюбних правовідносин за законодавством України.

Шлюбні правовідносини є явищем соціально-узагальненим і особисто-конкретним. Вони піддаються дуже складному й суттєвому впливові правових і моральних принципів, зокрема й нетрадиційних моделей соціальної поведінки, етичних норм, законів.

Становлення України як суверенної і незалежної держави супроводжується створенням нової правової бази сучасного суспільства, що потребує не тільки систематизації існуючого законодавства, але й зумовлює необхідність глибоких наукових досліджень у галузі цивільних та сімейних відносин та їх законодавчого врегулювання.

З часу розгляду можливості вступу України до складу Євросоюзу в якості основного компонента правових досягнень нашої держави постає проведення

реформ на підставі аналізу права ЄС і дослідження судової практики Суду Європейського Союзу. Первинні й похідні положення права ЄС стають невід'ємною частиною національної правової системи України. Право постійно розвивається, створюючи більш системний і змістовний підхід. Основними принципами є принцип прямого впливу й принцип пріоритету права ЄС стосовно національного права.

Шлюбне правовідношення можна розуміти в широкому сенсі як правовідносини з приводу укладення шлюбу, його припинення або визнання недійсним, а також подружні правовідносини, що виникають на основі факту існування шлюбу. Шлюбне правовідношення у вузькому сенсі слова включає в себе правовідносини з приводу укладення, припинення шлюбу та визнання його недійсним.

Водночас питання правового регулювання шлюбних відносин дедалі більше стає предметом наукових досліджень. Новизна дослідження даного питання пояснюється тим фактом, що у радянській юридичній літературі правова природа досліджуваних питань вивчена недостатньо повно, адже у цивілістичній літературі питання саме шлюбних правовідносин практично не розглядалися. Потреба в цьому актуалізується у зв'язку з великою кількістю спорів, що виникають на практиці, при визначенні поняття, підстав виникнення та припинення шлюбних правовідносин.

Різновидом приватних правовідносин є шлюбно-сімейні відносини, які виникають з особливих юридичних фактів: шлюб, спорідненість, усиновлення, що характеризують сімейну належність і статус особи.

Перебування осіб у шлюбі становить шлюбні правовідносини, які виникають на підставі сукупності юридичних фактів, учасниками цих правовідносин є подружжя, які мають відносно один одного взаємні права і обов'язки, визначені нормами сімейного законодавства і гарантовані державою. Шлюбні правовідносини — найскладніші у сімейному праві. Шлюбні правовідносини — це взаємодія подружжя в рамках шлюбу. Такі регламентуються з моменту його державної реєстрації і до розірвання. Певні обов'язки зберігаються і після — аліментні утримання дітей і дружини.

Зазначу, що порядок укладення шлюбу і його основні форми визначаються у світі по-різному: тільки цивільна форма (Франція, ФРН, Японія); тільки релігійна (Ізраїль, Іран, окремі штати США провінції Канади); альтернативно або та, або інша (Велика Британія, Іспанія, Данія); одночасно і громадянська, і релігійна (латиноамериканські держави, держави Близького Сходу та Південно-Східної Азії).

Слід зазначити, що сформульовані в дисертації теоретичні висновки спираються на загальні досягнення юридичної науки, в тому числі на результати досліджень таких вітчизняних та зарубіжних цивілістів, фахівців інших галузей правової науки, як: Ч.Н. Азімов, М.В. Антокольська, В.К. Антошкіна, С.Б. Булеца, В.А. Ватрас, Я.Р. Веберс, Є.М. Ворожейкін, Д.В. Генкін, К.М. Глиняна, В.С. Гопанчук, К.А. Граве, С.Д. Гринько, О.І. Грічук, К.Є. Демиденко, О.В. Дзера, А.С. Довгерт, І.В. Жилінкова, О.С. Іоффе, О.М. Калітенко, В.М. Коссака, О.П. Кузнєцова, В.В. Луць, В.П. Маслов, Г.К. Матвєєв, А.О. Овчатова-Редько, О.А. Підпригора, І.Е. Ревуцька, О.В. Розгон, З.В. Ромовська, В.О. Рясенцев, М.М. Сібільов, І.В. Спасибо-Фатєєва, Є.А. Суханов, Ю.К. Толстой, В.І. Труба, С.Я. Фурса, Є.О. Харитонов, Ю.С. Червоний, Я.М. Шевченко, С.І. Шимон, О.А. Явор та ін. Це, безумовно збагачує дисертацію та сприяє поглибленню висновків, що в ній містяться.

Враховуючи наведене вище, актуальність дисертаційного дослідження Сафончик О.І. як з практичної, так і з теоретичної точок зору не викликає сумніву. Автор дисертації по-новому підійшов до проблеми, присвятивши роботу не тільки дослідженню саме норм права, що регулюють означені відносини, а й звернувши увагу на історичні передумови появи цього інституту, його історичний розвиток.

Архітектоніка дисертаційного дослідження дозволяє автору комплексно, системно розкрити різні аспекти цієї теми.

Поставлені перед автором дисертації наукові завдання вимагали чіткого визначенні об'єкта і предмета дослідження, формування мети і задач. Автору, як на нашу думку, вдалося вельми вдало це зробити. Так, в роботі на основі теоретичного аналізу юридичної літератури з визначеної проблеми, нормативно-

правових актів, судової практики, проведено дослідження, в якому розглядаються питання теоретико-методологічних засад формування і становлення шлюбних правовідносин в Україні, шлюбні правовідносини як особливий вид сімейних відносин, підстави, порядок та правові наслідки припинення шлюбних правовідносин, розглядаються правовідносини, подібні до шлюбних (квазішлюбні правовідносини), розроблена концепція шлюбних правовідносин в Україні, а також зроблені пропозиції щодо вдосконалення норм законодавства України, що регулюють досліджувані питання.

Важливість опрацювання теми дисертації зумовлена також необхідністю врахування і поєднання світового досвіду регулювання шлюбних відносин за національним законодавством.

Із змісту дисертації випливає, що автор провів значну роботу по вивченню та аналізу наукової літератури та судової практики. Аналіз поданої дисертації свідчить, що поставлена автором мета дослідження досягнута та виконані відповідні завдання.

Мета, завдання і предмет дослідження зумовили структуру цієї роботи. Дисертація складається із вступу, чотирьох розділів, висновків і списку використаних джерел.

У вступі обґрунтовується актуальність теми дослідження, її зв'язок з науковими програмами, планами і темами, визначається об'єкт і предмет, мета та основні завдання дисертаційного дослідження, його методологічна основа, наукова новизна, теоретичне та практичне значення одержаних результатів тощо.

Перший розділ дисертаційного дослідження присвячений постановці проблеми, розробці концепції шлюбних правовідносин в Україні та правовідносин, подібних до шлюбних (квазішлюбних правовідносин), дослідженню стану вивчення проблеми, визначенню методологічного підґрунтя ключових понять дослідження, розгляду динаміки розвитку законодавства з питань правового регулювання шлюбних відносин, аналізу наукових праць правознавців, які спеціально або по опосередковано стосуються досліджуваних питань.

Другий розділ пов'язаний із висвітленням загальних теоретичних проблем шлюбних правовідносин як особливого виду сімейних відносин, зокрема,

визначення поняття шлюбних правовідносин та їх виникнення, класифікації, структурі (елементам) шлюбних відносин, а також їх договірному регулюванню.

У третьому розділі, який досліджуються автором, визначаються підстави, порядок та правові наслідки припинення шлюбних правовідносин в Україні.

Четвертий розділ присвячений дослідженню правовідносин, подібних до шлюбних (квазішлюбних правовідносин), зокрема, досліджуються фактичні шлюбні відносини, релігійний шлюб, цивільне партнерство та перспективи його запровадження в Україні.

Достовірність та новизна результатів наукового дослідження

У дисертації сформульовані наступні нові наукового-теоретичні висновки та практичні рекомендації, які виносяться на захист, які на наш погляд, є виправданими з теоретичної і практичної точок зору. Такими, зокрема, можна визнати:

- висновок про те, що необхідно виокремлювати правовідносини, що виникають між особами, які перебувають у зареєстрованому в установленому законом порядку шлюбі, а також правовідносин, подібних до шлюбних (квазішлюбних правовідносин), які можуть існувати між: а) чоловіком і жінкою, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах; б) чоловіком і жінкою, які перебувають у релігійному шлюбі; в) двома фізичними особами (однієї чи різної статі), які перебувають у цивільному партнерстві;

- висновок про те, що шлюб може бути легітимізованим (законним) і нелегітимізованим (фактичним). Легітимізований шлюб – це шлюб, який укладається між чоловіком і жінкою (подружжям), які зареєстрували шлюб у державному органі реєстрації актів цивільного стану (далі – РАЦС) у встановленому законом порядку. Нелегітимізований (фактичний) шлюб – це шлюб, який укладається між чоловіком і жінкою, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах відповідно до ст. 74 СК України. Разом з цим правовідносини, подібні до шлюбних – квазішлюбні (релігійний шлюб, цивільне партнерство), за своїми властивостями можна також вважати належними до нелегітимізованих шлюбних правовідносин. При цьому акцентується увага, що фізичні особи можуть перебувати лише в од-

ному сімейному союзи;

- висновок про те, що у разі, якщо чоловік і жінка, які проживають на тимчасово окупованій території, виявили бажання створити сім'ю і перебувати в шлюбних правовідносинах за законодавством України, за суб'єктивних і об'єктивних обставин не мають можливості зареєструвати свій шлюб у відповідних державних органах РАЦС, однак мають можливість провести релігійний обряд, можуть вважатися подружжям та перебувати у квазішлюбних правовідносинах з моменту реєстрації релігійного шлюбу, особливо, якщо це відповідає інтересам їх неповнолітніх дітей;

- висновок про те, що підставами припинення квазішлюбних правовідносин може бути: 1) смерть одного з релігійного подружжя або одного з цивільних партнерів; 2) оголошення фізичної особи померлою в установленому законом порядку; 3) проведення релігійного обряду щодо припинення релігійного шлюбу; 4) припинення дії договору про цивільне партнерство.

Слід зазначити, що релігійний обряд шлюбу відбувається зараз в Україні повсюдно. Духовна велич храму чи навіть найменшої церковки з церковним співом, вінцями на головах наречених, добрими напутніми словами священика - все це робить вінчання незабутньою подією в житті. Однак на сьогоднішній день релігійний обряд шлюбу не має правового значення. Релігійний обряд шлюбу, як і раніше, не створює прав та обов'язків подружжя, залишаючись особистою справою жінки та чоловіка. Особи, які після вінчання спільно проживають без реєстрації шлюбу, мають статус сім'ї, але не мають правового статусу подружжя.

Однак, позитивним є те, автором визначено поняття релігійного шлюбу як подібного до шлюбу сімейного союзу жінки і чоловіка, які проживають однією сім'єю, ведуть спільне господарство, мають взаємні шлюбні права та обов'язки і який зареєстрований у відповідній релігійній організації. Релігійний шлюб можна розглядати у двох аспектах: 1) як альтернативу існуванню зареєстрованого шлюбу з можливістю визнання його в окремих випадках шлюбом, особливо якщо це відповідає інтересам неповнолітніх дітей; 2) як доказ (додаткове підтвердження) існування фактичних шлюбних відносин і визначення моменту початку

цих відносин.

Крім того, не всі аспекти проблеми шлюбних правовідносин, досить повно розроблені і сучасною наукою цивільного права. Багато з них є дискусійними, а деякі взагалі не знайшли відображення в дослідженнях, присвячених вищезазначеній темі дисертаційного дослідження.

Завдання дисертаційного дослідження щодо наукового та теоретичного обґрунтування шлюбних правовідносин, що передбачено чинним цивільним законодавством, висвітлені на належному науковому рівні. Викладення дослідницьких матеріалів із застосуванням загально-юридичних методів дозволило автору вивчити проблемні питання, сформулювати відповідні висновки та внести пропозиції до чинного законодавства України.

Дисертація виконана відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри цивільного права на 2006-2010 роки за темою «Традиції та новації у сучасному цивільному праві України» як складової плану науково-дослідної роботи Одеської національної юридичної академії «Традиції та новації у сучасній українській державності і правовому житті» на 2006-2010 роки (державний реєстраційний номер 0106U004970), плану науково-дослідної роботи кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія» «Методологічні засади вдосконалення цивільного законодавства» на 2011-2015 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності та права» на 2011-2015 роки (державний реєстраційний номер 0110U000671), а також плану науково-дослідної роботи кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія» «Цивілістичний вимір інтеграційного розвитку України» на 2016-2020 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» на 2016-2020 роки (державний реєстраційний номер 0116U001842).

Повнота викладу наукових положень дисертації в опублікованих працях.

Положення дисертації є авторськими розробками здобувача, що знайшли досить повне відображення у 82 публікаціях за темою дисертаційного дослідження, у тому числі одноособовій монографії, 21 науковій статті, опублікованій у фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, 5 наукових статтях, опублікованих у зарубіжних періодичних виданнях з юридичного напрямку, тезах 45 доповідей і наукових повідомлень на міжнародних і всеукраїнських наукових, науково-практичних конференціях, засіданнях круглих столів.

Теоретичне і практичне значення одержаних результатів.

Висновки і рекомендації, сформульовані автором за результатами дисертаційного дослідження, мають теоретичне та практичне значення.

Зокрема, практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що висновки та рекомендації, що містяться в дисертації, можуть бути використані у науково-дослідній діяльності – для подальшої розробки теоретичних і практичних проблем правового регулювання шлюбних відносин.

Практичне значення одержаних результатів полягає також у тому, що результати дослідження можуть використовуватися у правотворчій діяльності – для вдосконалення чинного цивільного і сімейного законодавства України в сфері регулювання шлюбних відносин, правозастосовній діяльності – для вдосконалення практики застосування актів чинного цивільного та сімейного законодавства України, що регулюють шлюбні відносини, а також у навчальному процесі – при викладанні навчальних дисциплін «Цивільне та сімейне право України», «Сімейні правовідносини», «Правове регулювання права власності в Україні», «Участь адвоката у сімейних та спадкових правовідносинах», «Цивільно-правовий захист особистих немайнових прав фізичних осіб», а також при підготовці підручників, навчальних посібників, практикумів, тематики кваліфікаційних робіт із зазначених дисциплін.

Докладне дослідження автором проблем шлюбних правовідносин за законодавством України дає достатні підстави зробити загальний висновок, що зміст дисертації в повній мірі розкриває тему роботи та питання плану дослідження, завдяки чому можна вважати її завершеним науковим дослідженням в цілому.

Зауваження до дисертаційного дослідження

Разом з тим дисертація не позбавлена певних недоліків, окремі проблеми теми не знайшли відповідного рішення й обґрунтування, деякі з них залишилися без уваги автора, не з усіма дисертаційними положеннями беззастережно можна погодитися.

1. При розгляді підрозділу 2.3. «Договірне регулювання шлюбних відносин» (стор. 160-170) автор дуже багато уваги приділяє питанням щодо укладання договорів між подружжям, проте недостатньо приділяє уваги укладанню договорів між чоловіком і жінкою, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах. Крім того, потребує уточнення позиція автора щодо обов'язковості чи необов'язковості укладання договору між вказаними особами.

2. Хоча в дисертаційному дослідженні і проводиться співвідношення таких правових категорій, як «релігійний шлюб» та «фактичні шлюбні відносини», доцільно було б більш чітко визначити відмінності між цими правовими категоріями. Адже в одному випадку автор вказує на те, що релігійний шлюб є різновидом фактичних шлюбних відносин, а в іншому - як підставу виникнення правовідносин, подібних до шлюбних (квазішлюбних правовідносин). У зв'язку з чим така позиція автора потребує уточнення.

3. Говорячи про цивільне партнерство у підрозділі 4.3. «Цивільне партнерство та перспективи його запровадження в Україні» (стор. 364-375) автор слушно вказує, що усиновлення дітей особами, які перебувають у цивільному партнерстві, не допускається. Проте, робота лише виграла б, якщо автор проаналізував ситуації, коли у одного або обох з цивільних партнерів вже є діти.

4. В літературі є застосування такого терміну, як «пробний шлюб», у зв'язку з чим хотілося б почути думку автора з приводу того, як, на його думку, слід розглядати пробний шлюб, як підставу виникнення шлюбних чи квазішлюбних правовідносин.

5. Як відомо, в Ізраїлі підписання шлюбного договору (його приносять вже готовим), у якому прописана сума, яку чоловік зобов'язується виплачувати дружині у випадку розлучення. Такий документ називається ктуба. Важливим пунктом у ктубі є згода чоловіка на те, що після розлучення він дасть колишній

дружині спеціальний документ — гет, який дозволить їй знову вийти заміж. Цікаво би було дізнатися думку автора про можливість застосування таких умов при підписанні шлюбного договору в Україні, і чи це не буде порушенням права на шлюб дружини.

6. Автор на стор. 378 дає визначення *шлюбно-правового договору*, тобто це домовленість чоловіка і жінки, спрямована на виникнення, зміну та припинення взаємних шлюбних прав та обов'язків і водночас виділяє ознаки *шлюбно-сімейного договору* є: 1) особлива мета – саморегулювання відносин, заснованих на шлюбі; 2) безпосередня пов'язаність із статусом фізичної особи; 3) є правомірною вольовою дією, що спрямована на виникнення, зміну або припинення майнових та/або немайнових прав та обов'язав; 4) спеціальний суб'єктний склад; 5) особисто-довірчий характер відносин, що регулюється шлюбно-правовим договором. Тому потрібно провести розмежування по поняттю та ознакам шлюбно-правового договору та шлюбно-сімейного договору.

7. Спірним видається твердження автора (стор.175), що шлюбний договір відносно віртуального майна (речей, об'єктів інтелектуальної власності або творчості) для врегулювання відносин між подружжям в ІТ сфері, повинен укладатися за аналогією з укладенням шлюбного договору відносно реального майна подружжя та їх спільної власності. На сьогоднішній день все більше запроваджується у всіх сферах життя технологія блокчейн, тому твердження автора при письмову форму шлюбного договору є застарілою, тому цікавою є думка автора з цього приводу.

8. В дисертації на ст.12 автор використовує вперше словосполучення «релігійне подружжя» в подальшому цей термін в роботі не зустрічається, тому виникає необхідність дати чітке визначення даного терміну і необхідність його введення в правовий обіг.

9. На наш погляд, робота тільки б виграла, якби в ній було застосовано більше прикладів судової практики з питань визнання факту перебування чоловіка і жінки у фактичних шлюбних відносинах та з питань визнання розірвання шлюбу фіктивним.

10. На ст. 133 автор зазначає, що у низці країн Євросоюзу питання спільної сумісної власності подружжя на об'єкт інтелектуальної власності регулюється чіткими нормами, в українському ж законодавстві сьогодні подібної норми немає. Яким чином, потрібно врегулювати питання спільної сумісної власності подружжя на об'єкт інтелектуальної власності в Україні?

Наявність дискусійних питань не впливає на загальну позитивну оцінку реалізованої автором наукової роботи. Зазначені зауваження до положень дисертації, що виносяться на захист в цілому не впливають на позитивну оцінку роботи, натомість спрямовані на спонукання дисертанта до подальших поглиблених наукових досліджень в майбутньому, вони можуть стати предметом наукових дискусій науковців та практичних працівників.

Загальний висновок по дисертації

Дисертація Сафончик Оксани Іванівни на тему "Шлюбні правовідносини в Україні: теорія і практика" є закінченим дисертаційним дослідженням, виконана на високому теоретичному рівні, забезпечує повноту розв'язання актуальної наукової проблеми і є певним внеском у розвиток науки цивільного права.

Автореферат і публікації автора у повній мірі розкривають основний зміст дисертаційного дослідження. Все це свідчить про належний рівень кваліфікації дослідника. Виявлені зауваження та пропозиції не знижують загального рівня, наукового та практичного значення результатів роботи. Викладене дозволяє зробити висновок про те, що дисертація Сафончик Оксани Іванівни "Шлюбні правовідносини в Україні: теорія і практика" є завершеною науковою працею, в якій містяться наукові положення та науково обґрунтовані результати, що розв'язують важливу науково-прикладну проблему правового регулювання шлюбних відносин за законодавством України.

Загалом дисертаційна робота "Шлюбні правовідносини в Україні: теорія і практика" виконана на належному науково-теоретичному рівні, відповідає вимогам МОН України, «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, а її автор – Сафончик Оксана Іванівна заслуговує на присудження наукового сту-

пеня доктора юридичних наук зі спеціальності 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Офіційний опонент

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри цивільного права та процесу
Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет»

С.Б. Булеца

Підпис професора С.Б. Булеци

«засвідчую»

Вчений секретар ДВНЗ

«Ужгородський національний університет»

О.О. Мельник